

ROJKA, Ľuboš: *Kto je Boh a či vôbec jestvuje : Úvod do filozofickej teológie*. Prvý diel.

Trnava : Dobrá kniha, 2010. 279 s.

ISBN 978-80-7141-693-7

Vzťah rozumu a viery je témou, ku ktorej sa myslitelia opakovane vracajú a vždy nanovo ju premýšľajú, zdôvodňujúc svoje stanovisko – či už vzhľadom na ich vzájomnú podporu, alebo naopak oddelenosť, či dokonca protirečivosť. Filozofická teológia – alebo tiež filozofia náboženstva, ako sa nazýva v anglicky hovoriacich krajinách – je práve tou disciplínou, ktorá vychádza z presvedčenia, že aj náboženské tvrdenia musia mať racionálne jadro a racionálne zdôvodnenie, aby ich veriaci mohli akceptovať. Tieto racionálne piliere viery tvoria tiež základ pre vedenie dialógu s neveriacimi ľuďmi.

Na Slovensku jedinečnú pôvodnú publikáciu, uvádzajúcu čitateľa do problematiky filozofickej teológie, predstavuje kniha Ľuboša Rojku *Kto je Boh a či vôbec jestvuje : Úvod do filozofickej teológie*. Autor v nej fundovane, no zároveň zrozumiteľne predkladá čitateľovi myšlienkové koncepcie nielen stredovekých či novovekých, ale aj súčasných analytických filozofov, ktoré sa dotýkajú jednotlivých tém filozofie náboženstva a zároveň tvoria názvy kapitol.

Kniha má dve časti a skladá sa zo šiestich kapitol s viacerými podkapitolami. Prvá kapitola – Filozofia a náboženská viera – sa venuje základným východiskám, ako je vzťah náboženskej viery a rozumu, či postoj Katolíckej cirkvi k rozumovému zdôvodňovaniu základných náboženských tvrdení. V druhej kapitole približuje autor čitateľom peripetie súvisiace s hovorením o Bohu, ktorý presahuje naše rozumové i vyjadrovacie schopnosti. Zatiaľ čo niektorí tvrdia, že o Bohu možno zmysluplne povedať len to, aký nie je (Dionýzius Areopagita), ďalší autori zastávajú názor, že jeho vlastnosti treba chápať vzhľadom na ľudské analogicky (Tomáš Akvinský) alebo v najvyššej možnej miere dokonalosti (Duns Scotus). Pokiaľ ide o overovanie zmysluplnosti teistických tvrdení, narážame na to, že metódy používané v iných vedách sú nepoužiteľné, ako upozorňuje Ľ. Rojka v podkapitole o verifikačnom princípe. Zároveň však zdôrazňuje, že treba vziať vážne výzvu odporcov teizmu, ktorí kritizujú zmysluprázdnosť náboženských tvrdení, a pokúsiť sa čo najlepšie definovať pojem Boha, ako aj iné pojmy používané v tejto oblasti. V poslednej podkapitole prvej časti približuje autor čitateľovi dva základné pojmy Boha: klasický a personalistický. Boh, ktorý je absolútne dokonalý – vševediaci, všemohúci, absolútne dobrý, príčina všetkého existujúceho a je bytím osebe (*esse a se*), má v klasickom chápaní navyše vlastnosti ako absolútna jednoduchosť, nemennosť a nadčasovosť. Práve tieto vlastnosti však pri rôznych úvahách (či je Boh slobodný, či sa mohol rozhodnúť stvoriť svet) spôsobovali viaceré problémy a ťažšie boli zlučiteľné aj s Božím konaním, ako nám ho opisuje Biblia. Preto je v súčasnosti viac rozšírený tzv. personalistic-

ký pojem Boha, ktorý obhajujú takí autori ako R. Swinburne, J. Lukas, W. L. Craig či A. Plantinga. Hoci sa tu vychádza z podobnosti medzi ľudskou osobou a Bohom ako osobou (ide najmä o slobodu a inteligenciu), predsa ani toto chápanie sa nevyhne problémom, keďže schopnosti a vlastnosti pripisované Bohu „majú upravený význam, pretože sa používajú v nezvyčajnej situácii, kombinácii alebo stupni“ (s. 55). Takémuto pojmu Boha – hoci je bližší biblickému a rabínskemu chápaniu – zasa hrozí nebezpečenstvo prílišného antropomorfizmu.

Druhá časť knihy je venovaná už konkrétnym témam, ktorými sa zaoberá filozofická teológia. Najskôr sú predstavené tzv. apriórne argumenty pre Božie jestvovanie (v tretej kapitole) a ich kritika. Najslávnejší je argument Anzelma z Canterbury (kritizuje ho Gaunilo a T. Akvinský), no autor uvádza aj Descartove a Leibnizove argumenty. Za najznámejšieho oponenta takéhoto druhu deduktívnych argumentov sa pokladá I. Kant, o ktorého argumentáciu v *Kritike čistého rozumu* sa mnohí opierajú. L. Rojka napriek tejto kritike uzatvára, že „niektoré verzie ontologických argumentov neboli dodnes vyvrátené a sú pokladané za platné“ (s. 87), a to „predovšetkým modálne argumenty s pojmom Boha blízkym Anzelmovmu druhému argumentu [s pojmom nutného jestvujúcna]“ (s. 87).

Štvrtá a najrozsiahlejšia kapitola sa zaoberá aposteriornymi argumentmi pre Božie jestvovanie. Ide o päť známych ciest T. Akvinského k Bohu, o kozmologické argumenty, teleologické argumenty a ďalšie druhy argumentov (axiologické, noologické, aletologické). Z nich autor najpodrobnejšie analyzuje kozmologické argumenty, vychádzajúce z myšlienky, že vesmír nemohol vzniknúť sám od seba. Tieto argumenty približujú niektoré súčasné kozmologické teórie o vzniku vesmíru a dotýkajú sa hraničných tém na pomedzí filozofie a prírodných vied. Autor prejavuje pomerne dobrú erudíciu v tomto smere a čitateľa zrozumiteľne oboznamuje tak s historickými, ako aj so súčasnými vedeckými hypotézami i filozofickými koncepciami o počiatku vesmíru. Okrem kalámskeho argumentu, ktorého hlavným zástancom je v súčasnosti W. L. Craig a ktorý vedie k osobnej príčine vesmíru, sa Rojka podrobnejšie venuje aj Swinburnovmu pravdivostnému kozmologickému argumentu, ktorý tvorí súčasť jeho kumulatívneho argumentu pre vieru, že Boh je. Tento argument vedie k záveru, že je pravdepodobnejšie, že vesmír stvorila osobná príčina, ako že by existoval bez nej. Teistická hypotéza je totiž podľa štyroch základných epistemických kritérií jednoduchšia, menej rozsiahla, celistvejšia a viac zladená s inými (vedeckými a osobnými) vysvetleniami než ateistická, čo prispieva ku presvedčeniu o jej pravdivosti (porov. s. 171). Autor poukazuje na to, že význam argumentov pre Božie jestvovanie spočíva v tom, že i keby neboli deduktívne platné, predsa poukazujú na celkovú rozumnosť teizmu v porovnaní s ateizmom a okrem toho môžu veriacich upevniť vo viere v Boha tým, že poukazujú na racionálnosť ich viery.

Piata kapitola je zameraná na pojem Boha a na Božie vlastnosti. Autor v úvode zdôvodňuje, prečo túto kapitolu zaradil až za kapitoly s argumentmi dokazujúcimi Božie jestvovanie: lebo viaceré Božie vlastnosti vyplývajú práve z nich (porov. s. 213). Hoci nie je možné z aposteriorných argumentov odvodiť všetky Božie vlastnosti, je dôležité mať „jasný, koherentný a zmysluplný pojem

Boha, aj napriek tomu, že je neúplný“ (s. 213). Rojka zdôrazňuje, že je podstatné zachovať si anzelmovský postoj hľadania takého pojmu Boha, „od ktorého nemožno myslieť nič väčšie“, a ten spojiť s argumentmi pre Božie jestvovanie, spájajúc tak naše apriórne poznanie s aposteriorným. V jednotlivých podkapitolách sa bližšie rozoberajú Božie vlastnosti, ako je jednoduchosť, sloboda, poznanie, moc a tiež nutná existencia a večnosť. U Boha sa tradične predpokladá totožnosť jeho esencie s existenciou, z čoho plynie, že je nutným jestvujúcim (*ens necessarium*). Tento predpoklad zároveň s tvrdením o Božej jednoduchosti a nemennosti však vychádza z aristotelovskej metafyziky, čo spôsobuje ťažkosti v porovnaní s personalistickým chápaním Boha. Môže sa totiž zdať, akoby sa niektoré Božie vlastnosti navzájom vylučovali, ako napríklad sloboda a absolútna dobrota či nemennosť. Preto je potrebné modifikovať chápanie niektorých Božích vlastností a zladiť ich tak, aby si navzájom neprotirečili. Napríklad pokiaľ ide o atribút večnosti, diskutuje sa o tom, či večnosť musí nutne zahŕňať bezčasovosť. Z Božej nemennosti a nemateriálnosti totiž nutne nevyplýva, že Boh nemôže byť v nijakom čase. W. L. Craig v tejto súvislosti navrhuje koncepciu Boha, ktorý je bezčasový pred stvorením vesmíru a je v čase, odkedy vesmír vznikol. Zaujímavá je aj časť venujúca sa Božiemu poznaniu, a to najmä poznaniu budúcich rozhodnutí slobodných bytostí. Na ilustráciu toho, že časovo ponímané Božie poznanie nedeterminuje tieto rozhodnutia – ako sa často namieta – uvádza Rojka Craigov výrok: „Jones je slobodný robiť, čokoľvek chce, a Božie predpoznanie logicky sleduje jeho činnosť ako tieň, aj keď chronologicky tieň predchádza príchod samotnej udalosti“ (s. 236). Avšak aj tu sa mienky filozofov rôznia a napríklad R. Swinburne tvrdí, že Boh nemôže s istotou poznať ani ľudské, ba ani svoje budúce slobodné rozhodnutia vopred. Podobne možno ohraničiť aj Božiu všemohúcnosť, najbežnejšie sa uznáva jej obmedzenosť logickou nemožnosťou.

Prvý diel Rojkovho úvodu do filozofickej teológie uzatvára kapitola o probléme zla, ktorý sa vo filozofii náboženstva spája „s intelektuálnym hľadaním vysvetlenia faktickej prítomnosti zla vo svete a viery v Boha“ (s. 255). Prítomnosť zla vo svete a súčasná existencia všemohúceho, vševediaceho a nekonečne dobrého Stvoriteľa tohto sveta je podľa niektorých filozofov (J. L. Mackie) dokonca v priamom logickom rozpore, a preto je náboženská viera podľa nich neracionálna. Teistickí autori preto už od najstarších čias koncipovali teórie (teodícey), ktoré mali obhájiť Božie konanie zoči-voči prítomnosti zla. Rojka v krátkosti predstavuje viaceré z nich. Niektoré vychádzajú z toho, že dobro nemôže existovať bez zla, alebo že zlo je nevyhnutným prostriedkom k dobru. Mnohé sa dotýkajú štruktúry nášho sveta a tvrdia, že vesmír je lepší s nejakým zlom ako bez neho (lebo potom by neboli ani niektoré dôležité dobré), alebo tvrdia, že všetko zlo je nevyhnutným dôsledkom existencie slobodných bytostí (A. Plantinga). Niektoré odpovede vychádzajú z premisy, že Boh je, a preto musí byť existencia zla vo svete kompatibilná s existenciou Boha, i keď Božie dôvody pre dopustenie zla ostávajú pre nás tajomstvom. Radikálnym riešením je tiež zmena predstavy o Bohu, akú navrhuje J. Moltmann, či J. Sobrino. Podľa tejto predstavy je dôležitá

skutočnosť, že Boh miluje svoje stvorenie, a preto aj on trpel a trpí, čo síce nie je intelektuálnou odpoveďou, ale má to existenciálny význam pre všetkých trpiacich, ktorým toto vedomie dodáva silu a zmysel ich utrpeniu.

„Modrá“ kniha Ľuboša Rojku (ktorá vychádza po jeho „červenej“ knihe *Ako sa vyjadrovať rozumne a zmysluplne*) je, ako sám píše, výsledkom jeho viacročného skúmania, ako aj diskusií so študentmi a s vyučujúcimi na viacerých univerzitách. Hoci ide o vedeckú monografiu, je písaná veľmi prístupným štýlom, takže je možné ju používať aj pri výučbe študentov. Okrem toho, že autor v nej predstavuje najrôznejších autorov a ich koncepcie súvisiace s jednotlivými témami filozofie náboženstva, na záver každej kapitoly uvádza svoju originálnu syntézu i kritické zhodnotenie predstavených teórií. Je pravda, že tieto syntézy by bolo možné ešte viac prehĺbiť, no v prípade takého obsiahleho materiálu to z hľadiska rozsahu knihy zrejme nebolo možné. Každá kapitola by si zaslúžila spracovanie v samostatnej knihe, čo môže byť pre autora novou výzvou. V každom prípade však publikácia *Kto je Boh a či vôbec jestvuje : Úvod do filozofickej teológie* spĺňa svoj zámer uvedený v podtitule, lebo je veľmi kvalitným a fundovaným úvodom do problematiky filozofickej teológie, a preto ju možno vrelo odporúčať nielen študentom a odborníkom, ale aj všetkým veriacim i neveriacim, ktorí sa zaujímajú o racionálne zdôvodnenie teistických presvedčení.

Ing. Mgr. Mária Spišiaková
Teologická fakulta Trnavskej univerzity
Kostolná 1, P. O. Box 173
814 99 Bratislava